

آفتاب در میان سایه

تفسیری نو از داستان اول مثنوی

(پادشاه و کنیزک)

نوشته

دکتر محمد خداداد

عضو هیأت علمی دانشگاه بزرگ

انتشارات اطلاعات

تهران - ۱۳۹۸

سرشناسه:

خدادادی، محمد، ۱۳۵۹-

عنوان و نام پدیدآور:

آفتاب در میان سایه: تفسیری نو از داستان اول مثنوی (پادشاه و کنیزک)/

نوشته محمد خدادادی

مشخصات نشر:

تهران: اطلاعات ۱۳۹۸

مشخصات ظاهری:

۱۶۸ ص.

شابک:

978-600-435-129-4

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه: ص ۱۵۵

موضوع: مولوی، جلال الدین محمد بن محمد ۶۰۴-۶۷۴ق. مثنوی. دفتر اول. برگزیده -

نقد و تفسیر

موضوع:

عصر فارسی - قرن ۷ق. - تاریخ و نقد

شناسه افزود

مولوی، جلال الدین محمد بن محمد ۶۰۴-۶۷۴ق. مثنوی. دفتر اول. برگزیده - شرح

شناسه افزوده:

مؤسسه اطلاعات

رده بندی کنگره:

۵۳۱ PIR

رده بندی دیویی:

۱۷۱۰

شماره کتابشناسی ملی:

۵۹۵۰۱۵

انتشارات اطلاعات

تهران: خیابان میرداماد، خیابان دکتر مصدق، روزنامه اطلاعات، شماره پستی ۱۵۴۹۹۵۳۱۱۱

تلفن: ۲۹۹۹۳۳۵۵۶ تلفن دفتر توزیع و فروش: ۲۹۹۹۳۳۴۲

فروشگاه مرکزی: بزرگراه حقانی، رویروی ایستگاه مترو، ساختمان روزنامه اطلاعات، تلفن ۲۹۹۹۳۳۸۶

فروشگاه شماره (۱): خیابان انقلاب اسلامی، رویروی دانشگاه تهران، تلفن: ۶۶۴۶۰۷۳۳

آفتاب در میان سایه

نوشته دکتر محمد خدادادی

طراح جلد: رضا گنجی

صفحه آرا: زهره حلوائی

حروف نگاری، چاپ و صحافی: مؤسسه اطلاعات

شمارگان: ۵۲۵ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۸

قیمت: ۲۶۰۰۰ تومان

ISBN: 978-600-435-129-4

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۵-۱۲۹-۴

Printed in Iran

همه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

فهرست

۱۱.....	پیشگفتار.....
۱۵.....	خلاصه داستان پادشاه و کنیزک.....
۱۶.....	مآخذ داستان.....
۲۲.....	نگاه تأویلی شارحان به داستان.....
۲۵.....	حکایت عاشق شدن پادشاهی بر کنیزکی و خردمند شاه کنیزک را.....
۲۶.....	عدم تحقق کمال مطلق در امور مادی.....
۲۷.....	توکل و اعتماد به حق.....
۲۹.....	قضای الهی.....
۳۲.....	توجه به دعا و شرایط آن.....
۳۵.....	رؤیا و اهمیت آن در عرفان.....
۳۷.....	تفاوت اولیای الهی با دیگران.....
۴۱.....	تفاوت خیالات اولیای الهی با دیگران.....
۴۳.....	ادب در برابر حق و پیران ربّانی.....
۵۲.....	نیاز به صبر برای وصول به پیران ربّانی.....

- ۵۳..... دیدار پیر، جواب هر سؤال
- ۵۶..... عشق
- ۵۷..... ۱. عشق، وسیله پی بردن به اسرار الهی
- ۶۷..... ۲. عشق مجازی، پل رسیدن به عشق حقیقی
- ۷۰..... بی کرانگی عشق
- ۷۲..... شمس آریزی/ انسان کامل
- ۸۴..... وقت
- ۸۶..... همه مثنوی وصف شمس (پیر ربانی) است
- ۸۷..... اسرارگویی در صومعه حکایات
- ۹۰..... استعداد وجودی سالکان
- ۹۴..... دشواری درمان دردهای روحی
- ۹۶..... درمانگری اولیای الهی و پیران ربانی
- ۹۷..... فواید رازداری در سلوک
- ۱۰۰..... حقانیت وعده‌های مردان حق
- ۱۰۳..... نکوهش توهّم عشق
- ۱۰۵..... تغییر نماد مرد زرگر در هنگام مرگ
- ۱۰۹..... این جهان کوه است و فعل مانند
- ۱۱۰..... زودگذر بودن توهّم عشق
- ۱۱۱..... عشق به خدا امکان‌پذیر است
- ۱۱۲..... دلیل اضافه کردن قتل زرگر به داستان، توسط مولوی
- ۱۱۳..... ۱. نگاه نمادین به داستان
- ۱۱۴..... ۲. اثبات ولایت انسان کامل
- ۱۲۱..... فعل انسان کامل، فعل خداست
- ۱۲۸..... اشاره به داستان خضر(ع) و موسی(ع)

۱۳۵	پاکی اولیای حق (نیکِ بد نما).....
۱۴۴	کار پاکان را قیاس از خود مگیر.....
۱۵۵	منابع و مأخذ.....
۱۶۱	فهرست آیات.....
۱۶۳	فهرست احادیث.....
۱۶۵	نمای.....

پیشگفتار

مثنوی معروف، سرشار از داستان و حکایت است، اما جناب مولوی، به هیچ روی، قصد داستان‌پردازی و قصه‌گویی ندارد. هدف او از بیان داستان و حکایت، آن است که مفاهیم و محالی مورد نظر خود را به دیگران منتقل سازد. بنابراین، کسانی که تنها به ظاهر داستانهای مثنوی توجه می‌کنند، هرگز به حقیقت آن، پی نمی‌برند. چنانچه که خود مولوی می‌گوید: ای برادر قصه چون پیمان‌های است / معنی این را بی، مثال دانه‌ای است / دانه معنی بگیرد مرد عقل / ننگرد دانه را گز گشت نقل / داستان «پادشاه و کنیزک» که اولین داستان سوی معنی است، راز و رمزهای فراوانی در خود نهفته دارد. مولانا در این داستان، بسیاری از موضوعات برجسته مورد نظر خود را اشاره‌وار مطرح کرده و در ادامه مثنوی، به صورت مفصل‌تر، به آنها پرداخته است. به عبارت دیگر، داستان اول مثنوی، مدخلی است که می‌توان سرنخ اکثر تفکرات برجسته مولوی را در آن، مشاهده کرد.

مفاهیمی همچون: عشق و مراتب آن، پیر و مراد، ولایت، انسان کامل،

شمس تبریزی، فناء فی الله، توکل، قضا و قدر، ذکر و دعا، رؤیای صادق، خیال، ادب، طلب، صبر، وقت، رازداری و دهها موضوع دیگر که در زمره اصلی ترین تعالیم مولانا به شمار می روند، در ضمن این داستان مطرح شده اند.

از یرباز تاکنون در بین شارحان مثنوی، درباره تفسیر این داستان، حساب نظرهایی وجود داشته است. برخی، اصلی ترین شخصیت داستان را کنیزک، برخی دیگر، محوری ترین شخصیت را پادشاه در نظر گرفته اند. اما به نظر نگارنده، کلیدی ترین شخصیت این داستان، طیب یا حکیم روحانی است. مولانا در همین نخستین داستان مثنوی، در صدد پی ریزی و معرفی شخصیتی است که تمام آثارش او را می ستاید.

حکیم روحانی در این داستان، رمزی است از پیر ربانی و ولی حق یا انسان کامل. همان کسی که از نگاه مولانا، مظهر ذات و صفات الهی و فانی و باقی در اوست. چنین کسی، موصوف به صفات الهی است و تمام افعالش، تجلی فعل الهی و عین صواب است.

متأسفانه در اکثر شروحی که بر مثنوی معنوی نوشته شده است، توجه به بیت است. یعنی شارحان، مثنوی را به صورت بیت به بیت شرح و معنی می کنند و مشکلات لغوی و مفهومی آن را توضیح می دهند؛ در حالی که برای درک صحیح دیدگاههای مولانا، شایسته است که یک نگاه کل نگر به مثنوی و مجموعه ابیات هر قسمت، نگریم. توجه به این نکته لازم است که تفسیر مثنوی مولوی، کاری متفاوت با شرح و تحلیل دیوان امثال مسعود سعد و انوری است.

در اثری که پیش رو دارید، سعی شده است که علاوه بر توجه به معانی ابیات، با نگاهی کل نگرتر به مفاهیم موجود در این داستان پرداخته شود و موضوعات مورد نظر مولوی، تا حد امکان، به صورت جداگانه

- و البته بدون آنکه توالی ابیات به هم بریزد - مورد بررسی قرار گیرد. علاوه بر این، سعی شده تا با عنایت به دیدگاههای کلی مولوی، که در سرتاسر مثنوی او موج می‌زند، به این سؤال پاسخ داده شود که چرا مولوی، برخلاف منابع کار خود، قتل زرگر را به این داستان اضافه کرده است. همچنین، تلاش شده که به دیدگاههای شمس تبریزی و تأثیر آنها بر اندیشه مولوی پرداخته شود، کاری که جای خالی آن در تمام شروحی که تاکنون در مثنوی نگاشته شده است، احساس می‌شود.

امید که با «عنایات حق و خاصان حق»، این اثر مختصر، بتواند در مسیر تبیین و تفسیر اندیشه‌های والای مولوی، مؤثر و سودمند باشد.

محمد خدادادی

یزد - بهار ۱۳۹۸